

«LA LLENGUA I LA LITERATURA
CATALANES, QÜESTIÓ D'ESTAT?»

AUGUST BOVER I FONT (MODERADOR)

Institut d'Estudis Catalans

Com sap tothom, en una situació de normalitat, a tot arreu la llengua d'un país ha estat i és el principal element cohesionador d'aquella societat. I la seva literatura ha estat la base per a la creació del seu imaginari nacional. Durant moltíssims anys, Catalunya —com la resta dels Països Catalans— no ha pogut facilitar l'aprenentatge correcte d'aquestes eines fonamentals en l'ensenyament, ni als catalans d'origen ni als nousvinguts. D'ençà que tímidament ha estat possible i fins avui, ha calgut i cal vetllar sempre perquè a cada renovació, a cada canvi de llei, no perdem novament el que ens ha costat tant d'aconseguir. Això ha estat històricament així cada vegada que ha calgut tractar amb el Govern de l'Estat, i fa ben pocs dies hem tornat a veure com es perpetraven nous embats contra la literatura, d'acord amb la visió mercantilista de l'educació que tan bé va verbalitzar un exministre del ram d'inafausta memòria, com tots recordem.

Però massa sovint, i això dol encara molt més, també cal patir per la llengua i la literatura quan cal tractar amb els nostres propis governs o amb les nostres autoritats acadèmiques. Recentment també hem conegut noves dades sobre el retrocés en l'ús de la llengua catalana a les nostres universitats. I no solament dol especialment, sinó que resulta indignant que alguns dels nostres, polítics o acadèmics, no es creguin que posseïm una llengua i una literatura nacionals, tan importants com les de la majoria dels nostres veïns, i que, per tant, no actuïn en conseqüència. Dol adonar-se que, de vegades, la nostra llengua i la nostra literatura siguin més apreciades a l'exterior que no pas a casa nostra.

No és per cap casualitat ni per cap sorprenent catalanofília que la llengua i la literatura catalanes s'han guanyat el prestigi que tenen en el món acadèmic internacional i que disposem de la xarxa de lectorats de

català en universitats estrangeres amb què comptem avui. Però el pes de l'autoodi que encara avui arrossega part de la nostra societat fa que de vegades tot això no es vegi o no es vulgui admetre des de l'interior mateix. I a tot això que patim per mancances pròpies o pel fet de pertànyer encara a l'Estat espanyol, hi hem d'afegir, a més, el problema de l'actual arraconament de la literatura que s'està produint en el món occidental i que, per tant, també ens afecta —si bé a diferència del nostre cas, en la majoria de països aquesta onada nefasta els arriba quan ja compten amb un imaginari nacional perfectament consolidat.

Però, malgrat totes les dificultats amb què ens hem batut i ens hem de batre encara, a Catalunya la nostra societat ha estat capaç de construir un projecte d'emancipació nacional que hauria de culminar, en els pròxims mesos, amb la creació d'un estat català, d'una República Catalana independent. Ara bé, amb la consecució de l'estat propi no s'haurà acabat la feina, no s'haurà acabat la nostra feina, ni de bon tros. Els docents de la llengua i la literatura pròpies d'aquest país continuaran tenint un paper fonamental en la cohesió social de la nova república, un paper que ja no hauria de topat amb els obstacles i incomprendiments amb què històricament hem topat i que, sense mai perdre de vista que la nació catalana continuarà estenent-se més enllà dels límits del nou estat, hauria de tendir a l'excel·lència en el coneixement i el millorament de la nostra llengua i la nostra literatura entre els infants i els joves que seran els ciutadans d'aquest nou país lliure.

Per parlar de tot això, hem reunit uns quants docents especialment interessats i preocupats per aquest tema: Josep Bargalló, Josep Maria Figueres, Montserrat Franquesa i Mercè Rius (vegeu-ne els currículums al final del volum). Les preguntes que els fem són les següents: 1. Quina és la presència de la llengua i la literatura en la societat actual? I especialment en els adolescents i els joves, i en la seva formació? I 2. Quin paper haurien de tenir, al vostre entendre, la llengua i la literatura, en l'educació, la cultura i la societat catalanes del futur? I en un hipotètic nou estat?

JOSEP BARGALLÓ
Universitat Rovira i Virgili

Presència de la llengua i la literatura catalanes en l'ensenyament i la societat actuals

Els docents de la llengua i la literatura tenim tendència a considerar que la presència de les nostres matèries en els *curricula* i en l'horari de secundària i batxillerat és notòriament insuficient. De fet, aquesta és una consideració amb la qual, pel que fa a les seves pròpies matèries, hi coincideix el professorat de filosofia. I el d'història de l'art. I el de matemàtiques. I...

Per això, la pregunta formulada en l'enunciat d'aquesta taula rodona és més rellevant del que sembla. O menys retòrica del que una primera lectura apressada ens pot indicar. Per què la llengua i la literatura són una matèria més? O, si voleu, quina consideració social tenen? Són considerades com una qüestió essencial? Una qüestió d'estat? Comencem per la llengua. Més enllà de les disposicions legals, l'ús de la llengua en els mitjans de comunicació parlats tradicionals —la ràdio i la televisió generalista— en pot ser una bona mesura. Vull dir l'ús de la llengua des d'una perspectiva d'adequació als codis normatius i als estàndards comunicatius, per exemple. Si ens fixem en les tertúlies —el gènere periodístic triomfant en els darrers anys, ni que sigui un gènere que les direccions dels mitjans i dels seus programes han deixat en mans de professionals la gran majoria aliens al periodisme—, la conclusió pot ser més aviat catastròfica: hi podem trobar un compendi extraordinari d'incorreccions, de barbarismes lèxics i fònics, de mots alterats de significat, de sintaxi destarotada... En algun cas, el tertulià —o la tertuliana— no passaria cap sedàs en l'avaluació de primer d'ESO del professorat més lax. Només cal posar la ràdio als matins i els exemples de massacre indiscriminada de la llen-

gua apareixen amb una naturalitat quotidiana que gairebé els converteix en norma.

Una anàlisi de l'ús de la llengua en d'altres àmbits suposadament formals, com ara el Parlament, també donaria uns resultats no gaire galdosos, tot i que és cert que depèn sovint de l'adscripció ideològica de l'illustre diputat o diputada —però tampoc no sempre. Recordo dos casos paradigmàtics, i de fa ja uns anys. Un, el d'un diputat conservador unionista —i reconegut comunicador, que en diuen— que deia, amb tota naturalitat, des del solemne faristol de l'hemicicle: «que cada pal aguanti la seva espelma». I també el d'un jove cadell de l'independentisme més inflammat que, llegint-hi un text que li havien escrit, es va aturar després d'un sonor «àdhuc» i, mirant la resta de la Cambra, com dient «ara no m'heu entès», va afegir-hi un còmplice «inclús».

Cert que no cal culpabilitzar els parlants de l'ús formal de la llengua, però caldria ser molt rigorosos amb els que cobren per parlar-la —que figura que en són professionals. D'aquesta poca consideració social amb la llengua com a codi establert en pateix, evidentment, el seu ensenyament. En bona part, tot ve del tardofranquisme, quan una certa primera recuperació pública de la llengua en valorava la quantitat d'ús per damunt de qualsevol formalitat, però ja han passat molts anys i haurien d'haver passat moltes coses.

Un fet semblant —potser no tan evident— succeeix amb la literatura. Al voltant de Sant Jordi —la data reservada al consum massiu i comercial de llibres— es reprèn cada any el debat sobre què és literatura i sobre la qualitat lingüística, estètica i retòrica dels títols més venuts. Aquest és un debat que no es va repetint tan sols a casa nostra —els *best-sellers* són discutits arreu— i que s'afegeix a una altra «preocupació» globalitzada que enfrontaria la lectura tradicional amb la lectura en les noves tecnologies. Tot això, és clar, també té la seva repercussió en la consideració social del fenomen literari i, especialment, del cànon tradicional, que, en el nostre país, es veu engrandit per la dicotomia «literatura escrita en català *vs* literatura escrita en castellà». Afegint-hi, enguany mateix, un debat subsegüent sobre la necessitat o no de les lectures obligatòries a l'escola i, en tot cas, del mètode de la seva tria. Tot aquest embolic no és estrany en un entorn

institucional que centra significativament la promoció literària en *selfies* de Twitter, campanyes publicitàries esotèriques i presentacions multimèdia variades. Entretingudes i ben realitzades, això sí.

Res no és fàcil, doncs, per a la presència de la llengua i la literatura catalanes a l'ensenyament, tot i més si ho reblem amb una normativa estatal que tendeix a reduir-la. A reduir la presència de les humanitats en general i a allò que ens és propi en especial. I ho acabem de rematar amb una administració educativa catalana que sembla tenir cada vegada la llengua i la cultura pròpies com a menys prioritàries. Enguany mateix ha declarat l'STEM com a primera de les seves línies de treball. Curiosament —o no—, mentre el Ministerio espanyol ha traduït l'acrònim anglès i l'ha convertit en CTIM, el nostre Departament l'ha mantingut: *science, technology, engineering i mathematics*. Tant hi deu fer, però, perquè, per ara, l'únic debat intern que el Departament encara no ha desvelat és si l'STEM es transforma en STEAM i s'hi barreja, entremig, *art*. Cap esclatxa per a la llengua —sigui quina sigui—, ni per a la literatura —sigui d'on sigui. I això que diuen que la llengua és una eina de cohesió social i la literatura una evidència de segell cultural. O d'identitat, com vulgueu.

I hi podríem afegir la retallada en alguns programes LIC o l'inexplicable màster de Professorat de Secundària, que, en/amb poques hores, habilita com a docent de llengua i literatura catalanes a qui ha acabat d'obtenir algun grau més o menys «de lletres», però sense formació específica en cap de les dues matèries. Diuen, però, que estan mirant a veure què.

Presència de la llengua i la literatura catalanes en l'ensenyament de la Catalunya del futur

Del futur immediat, s'entén. D'ara mateix, que estructurarem un estat en el qual l'ensenyament no ha de ser només un dels seus pilars, sinó un bé comú articulat com a servei públic integrador i cohesionador, garantia d'equitat formativa en competències, habilitats i coneixements. Un servei públic regit del tot per un marc normatiu propi. Ara ja sense excuses d'ingerències externes i alienes a la nostra pròpia

voluntat nacional i social. Unes excuses sovint reals, amenaçadores i repressives. Algun cop, també, meres excuses.

La plena normalitat social de la llengua i la literatura catalanes només la podrem exercir a partir d'un estat propi. I la presència de la llengua i la literatura en el nostre ensenyament només la tindrem plena a partir d'aquesta doble normalitat —social i institucional. Portem segles aprenent —un dia rere l'altre— que, amb un estat en contra, la normalitat no es pot assolir, per molts esforços que s'hi posin. També sabem que, per ell mateix, un estat propi tampoc no n'és garantia, però sí que és una condició indispensable i necessària perquè aquests esforços —i les voluntats que representen— ho aconseguixin.

Abans d'arribar-hi, però, hem d'exigir a les institucions responsables que mirin de superar —o *surfejar*— les excuses, que en moltes ocasions poden fer-ho. Plantejar una formació inicial sòlida i específica als docents de la llengua i la literatura no depèn de cap estructura d'estat, sinó d'una decisió acordada entre les autoritats universitàries i el Departament d'Ensenyament. Que aquest augmenti la dimensió literària en les competències bàsiques de secundària també és una decisió que es podria prendre avui mateix. I que els organismes rectors dels mitjans de comunicació públics —nacionals i locals— situïn el rigor en l'ús de la llengua com una condició de contractació dels seus professionals —habituals o ocasionals— no depèn de tenir o no tenir estat.

Ho hem d'exigir, doncs, però també ens ho hem d'autoexigir. Com a responsables, en alguna mesura, de la docència universitària —els que hi podem intervenir. Com a docents de secundària, també. En uns moments en els quals l'aposta per la innovació és una constant a les nostres aules, no és gaire habitual que la literatura —la docència i la lectura— en sigui protagonista. Cert que, algun cop, la innovació és un simple producte de màrqueting educatiu i d'etiqueta de moda, però la immensa majoria de les propostes són el resultat d'una voluntat de millora constant i reiterada i de voler adequar els ensenyaments a la realitat de l'alumne i del seu entorn més quotidià. No pot ser que la docència de la literatura en resti al marge. Com si fos una —meravellosa— peça de museu.

Però, malgrat tot, ens toca de ser optimistes. Perquè, tot i els embats de la història, hem arribat fins aquí. Perquè hi ha prou docents

—d'infantil a la universitat— que trameten el plaer de la lectura a un munt de joves que, sense ells, no hi arribarien. Perquè el prestigi de la nostra llengua i de la nostra literatura és més fort del que sovint percebem. De la meva experiència com a responsable últim de la presència de la literatura catalana com a convidada d'honor a la Fira del Llibre de Frankfurt 2007 i del català com a llengua convidada a Exolangues París 2010 en tinc força evidències. Si em permeten, els n'explicaré una.

A Frankfurt em va tocar d'acompanyar i fer de guia a l'exposició central sobre la història de la literatura catalana per a algunes personalitats internacionals. Ministres de cultura d'estats diversos. I fins i tot una princesa: de Tailàndia, concretament. Em van avisar, prèviament, d'un munt de condicions protocol·làries —caminar sempre rere seu, no dirigir-s'hi directament, no tocar-la...— i jo m'havia fet l'efecte que seria una visita superficial, per quedar bé i ja està. I que això de la cultura catalana, si algú li havia explicat realment on anava, li relliscava pertot arreu. Quan va arribar, em va agafar de la mà i em va dir: «On tenen vostès l'incunable del *Tirant lo Blanc*? He vingut expressament a veure'l».

Hem de ser optimistes, perquè tindrem estat propi. I la llengua i la literatura hi hauran de ser una qüestió d'estat.

(I un altre dia els explicaré alguna cosa més de la princesa, que no era un conte de fades, però déu-n'hi-do!)

JOSEP MARIA FIGUERES ARTIGUES
Universitat Autònoma de Barcelona

Se'ns demana una reflexió sobre la llengua i la literatura catalanes i sobre si són o no una qüestió d'estat. Entenem que naturalment són una qüestió d'estat i voldríem explicar un episodi personal que ho palesa i que demostra el procés de genocidi cultural de la nostra identitat. El 1960 era alumne de l'Institut Nacional d'Ensenyament Mitjà, en deien INEM, Narciso (*sic*, fins al 1980 no pot canviar el nom) Oller de Valls. En aquest institut s'explicava llengua i literatura espanyola o castellana, i de català, res. La castellanització idiomàtica i la voluntat espanyolitzadora era total, aleshores jo signava, als nou anys, els meus llibres escolars amb el meu nom oficial «José María». La professora de literatura espanyola [castellana] ens feia llegir, estimava la lectura i ens la feia estimar, però només en la seva visió colonial com a aplicada funcionària de l'Estat. En el meu ús intern em preguntava per què havia de llegir, posem per cas, de Clásicos Ebro *El caballero de Olmedo* o *El Lazarillo de Tormes* i cap llibre en català. Tanmateix, aviat vaig descobrir aquest món, el meu, a la biblioteca, fundada per la Mancomunitat al passeig dels Caputxins, on anava cada dia quan acabava les classes. Em va quedar una profunda insatisfacció, i ara que es parla de donar diners a les famílies espanyoles que no volen estudiar català i que se'n faci càrrec la Generalitat penso que és de tota evidència que la interrogació a la pregunta és baldera. A les nou del matí hissaven banderes amb els estudiants formats i cantant himnes triomfals de la passada guerra i, és clar, les classes eren totes en espanyol. L'evidència era la força de les armes. Quan un estat prohibeix la llengua d'un poble i n'imposa una altra, hi ha algun problema de fons derivat de la seva pròpia actuació.

Se'ns demana un comentari breu a quatre preguntes.

Quina és la presència de la llengua i la literatura en la societat actual?

En un marc de descrèdit de les humanitats, de deserció del paper cultural dels mitjans de comunicació, que sembla que les lletres no valen per a res, de manifestos crítics de denúncia de la situació, d'un posicionament dels polítics i no dels experts davant els problemes o programacions de les accions educatives en aquests àmbits, cal fixar-se en el retrocés que han tingut aquestes utilitats i que afecten tant el prestigi de l'ortografia en desús o el nivell lexical de la població culta que baixa segons l'edat.

Entrem-hi. Cal matisar per àmbits i àrees. En uns camps com l'administració n'hi ha una presència saludable, mentre que en d'altres com la justícia, l'exèrcit o l'Administració de l'Estat central, la presència de la llengua catalana és inexistent o residual, prescindible en un mot. Si un nouvingut demana en català poder ser ciutadà, se li denega simplement per haver-ho fet en català. Parlar amb policies o guàrdies civils en català comporta multes o maltractaments. La universitat no fa cap prova d'accés on la llengua sigui considerada de pes. Als mitjans no s'exigeix, com a la BBC o l'ORTF, per exemple, un domini ple de la llengua. En el món de l'economia, la legislació espanyola imposa la seva llengua en etiquetatge, instruccions, i així ho preveuen des dels manuals d'aparells electrònics fins als medicaments. Només resta l'opció personal, individual de comprar en aquells espais on es garanteix la llengua, però és una acció d'escàs volum en ser precisament voluntarista. La presència de la llengua no té el rang que li pertoca en cap dels àmbits, ni en presència televisiva, on l'oferta és minsa, ni en els quioscs amb la premsa general, ni en la publicitat, el cinema, etc. i cada any es constaten evidències negatives en l'ús social; ahir eren els grans musicals majoritàriament en espanyol tot i l'èxit quan es programen en català o avui són les limitacions a la docència universitària on la mobilitat de professors i estudiants afavoreix el predomini del que s'ha fet que sigui la llengua primer sabuda i després comuna en una operació política amb tres segles al darrere d'opressió. En aquest marc difícil, si mirem la presència de la literatura, hi ha llums i ombres.

Disposem d'una indústria editorial molt forta amb Barcelona com una gran ciutat en l'edició en espanyol. El mercat, però, del que

és l'assaig, la història, el pensament, la biografia... es debilita segons constaten els editors, mentre que el llibre dit mediàtic, el llibre instrumental, l'escolar, el de lectura amena manté una posició de resistència davant les pantalles. Els mitjans de comunicació hi ajuden poc. Cal denunciar públicament que els mitjans públics —per això ho són, no?— han d'ocupar-se més, amb recursos, del món literari, com sigui: presentant entrevistes en profunditat a escriptors, amb taules rodones temàtiques amb presència de filòlegs i astrònoms, de poetes i historiadors, de paleontòlegs i biòlegs.

Els mitjans privats actuen sovint amb una dependència notable vers el que consideren prioritari: la narrativa anglosaxona i en llengua espanyola. Difícilment veurem en els suplementes de cultura dels grans diaris de Barcelona, sigui en el diari o el setmanal, una presència habitual del llibre català o en català. N'hi ha molt pocs articles i una quantificació en demostraria l'evidència. A més, la cultura ara és des de l'oci fins a la gastronomia, i tot un món nou de sensacions més que de meditacions. Sense eco a les tribunes de difusió, amb les llibreries que tenen problemàtiques específiques, amb les grans superfícies que admeten només uns pocs títols d'alts tiratges, amb un control editorial només per a les grans vendes, com es pot desenvolupar una literatura amb normalitat?

Un exemple de bona política a favor dels llibres serien els debats vius i documentats, amb autors que podrien presentar aspectes nous de la seva obra en el curs del programa. Aquestes aportacions en programes televisius esdevindrien una fórmula adient per a la presència freqüent dels llibres a la televisió. A les cadenes franceses el recurs és habitual i ajuda a la promoció, diguem-ne al coneixement, dels llibres per al gran públic. No hi ha res més trist que un llibre, un bon llibre, retirat de circulació a les llibreries en pocs mesos amb el potencial públic que no s'ha assabentat de la seva aparició per la desídia dels grans diaris que no s'ocupen prou de la cultura catalana ni de les televisions catalanes, que tampoc s'ocupen de llibres catalans.

D'altra banda, es llegeix poc i, agradi o no, a l'ensenyament i al batxillerat caldria activar intensament mesures per obtenir millors resultats, si es fan, de les lectures. Tot i ser difícil, és clar, però és una vergonya que ens arribin a la universitat, concretament en el nostre

cas personal a primer de Periodisme a la UAB, on es demana una nota de tall força alta, estudiants que ho han cursat tot en català, però han perdut lèxic, no dominen l'ortografia, desconeixen els mots essencials per definir i dir, per exemple, «unes merles sota les alzines» i no tenen els recursos lingüístics adients.

La literatura és present quan es disposa d'elements com tradició i valor en la història, elements de difusió com teatre, cine i periodisme que projecten socialment autors i obres. Més enllà de premis i reconeixements, que també són importants, el gran paper correspon, i no sabríem dir les parts percentuals, al talent del creador i a les qualitats de l'industrial. Quan aquests elements són resolts, aleshores apareix el mercat. Ací topem amb aspectes complexos. Per exemple, la dificultat de la distribució: per què a les Illes o a València no arriben els productes culturals com diaris o llibres del Principat i viceversa, i han de restar a la venda per subscripció amb retards o a la d'internet gairebé clandestina o especialitzada? No seria necessària una empresa pública de distribució, atès que les privades no se n'ocupen? Les dificultats per un espai comú de comunicació és una altra gran dificultat per a la literatura comuna. La mateixa Biblioteca de Catalunya no adquireix tots els llibres que s'editen en català a Palma o València. La fragmentació territorial és un fet amb les conseqüències negatives que tots sabem.

No ens enganyem amb la bombolla del qui viu immers en un espai cultural català. No és pas tota la societat sinó una part. Disposem de productes de qualitat —editorials, autors, obres...—, però falla poderosament el mercat tant en la producció com en la recepció i, és clar, la difusió. Cal ajudar a la formació del professorat i potser modificar comportaments. Prohibir algunes lectures, potser així la provocació fa que hi hagi el desig. Bé, bromes a part, una frase en el reportatge de Sant Jordi del diari *Ara* sobre quins llibres s'han de llegir a l'institut és reveladora: «El que no els agrada és examinar-se. Comentar llibres, en canvi, els encanta.» I en dono fe. Un curs que tenia només quinze alumnes, en lloc del centenar habitual, vaig suprimir l'examen final i cada setmana comentàvem, tots, textos. Fou un curs deliciós, on tot l'alumnat es delia per parlar i donar el punt de vista personal. Com arribar-hi? Ací potser hi ha el problema i la solució.

Quina importància hauria de tenir en la formació dels adolescents i els joves? Quin paper podria tenir en l'educació, la cultura i la societat catalanes del futur? I en un hipotètic nou estat?

Les contestem en un sol bloc. La importància hauria de ser la mateixa que a França, Alemanya o Itàlia. Així de senzill. Si hi ha una falta d'ortografia en un menú de restaurant, sentirà vergonya el cambrer o el propietari? En espanyol, la pressió social li fa modificar *ipso facto* l'errada; en català, no hi posaria les mans al foc. Si ho retreu, encara sembles impertinent. Aquesta és una diferència que denota el paper diferent de les llengües, la diferència entre ser oficial i suboficial. Quan volem ser tractats en català amb normalitat per teleoperadors o webs, sovint només resta el camí de la fugida: votar amb la compra. I el remei funciona, però poc, perquè, quan hi ha competència, el monolingüisme espanyol es belluga. Telefònica ha modificat la llengua normalitzant el català quan ha aparegut competència en català. Parlem que en poc temps ja té cent mil famílies clients i Esclat Bon Preu passa dels mil milions de facturació anual quan el públic s'adona que, a més de ser tractats com a consumidors, ho són com a clients, és a dir, amb respecte.

El pes social de la llengua vinculat al poder polític és fonamental per entendre com els seus productes, i la literatura n'és un de principal, tindran una posició o una altra. Encara pregunten per què escrius en català i no s'acut de fer-ho a qui ho fa en castellà. Tanmateix, l'acció de posicionament ha de ser, al nostre parer, global.

Conèixer els clàssics, llegir-los, saber llegir en veu alta. Els professors ens espantem quan un alumne llegeix en veu alta a classe. No en saben! I el mal arriba als mitjans: llegint del *teleprompter* encavalquen frases, no fan pausa als punts i seguit, i els pobres locutors o locutores queden com uns curts de gambals quan llegeixen frases que, enganxat el final de l'una amb el començament de l'altra, són incomprensibles. Els estudiants han d'acabar la secundària sabent pensar, parlar i escriure amb precisió, amb claredat, dominant les idees i argumentacions, i podent-ho exposar amb nitidesa i coherència.

La llengua i la literatura han de ser respectades i, per ser-ho, només hi ha un camí: el prestigi social, el nivell que té la llengua. És clar

que sempre hi ha problemes. Mai no havíem estat tan bé en la producció i el consum de premsa diària com en l'actualitat. Els tres diaris que editen la doble edició en català i en castellà han fet un salt extraordinari que s'ha vist compensat per la fidelitat del públic que volia aquestes tribunes en la seva llengua. El manteniment, aproximadament, de la meitat dels tiratges en català en premsa diària és una molt bona notícia. La cara fosca és la pèrdua de qualitat de la llengua. S'opta pel mot proper a l'espanyol en una penosa traducció automàtica que perjudica el dring de la llengua, el nervi. I que arriba arreu. Al bon documental d'Elna «oculten jueus», en lloc de l'usual «amagar», mentre als diaris i televisions el «dany» augmenta la presència. Potser, al final, acabarem dient «tinc dany de cap», però si ja s'ha generalitzat «boda» per «casament» i tantes altres, sembla que no vingui d'una dotzena més, gràcies a la traducció automàtica, la descurança i la ignorància. L'empobriment lèxic del contingut dels mitjans, sumat a les decisions editorials que volen novel·letes juvenils amb els deu mil mots bàsics perquè tothom els entengui, porta al cercle viciós. Es diu «llengua viva i del carrer» i cal seguir-la, però en realitat és llengua pobra i maldestra, impotent per expressar els matisos i precisions per ignorància del parlant.

1. Quina és la presència de la llengua i literatura catalanes en la societat actual, especialment en els adolescents i els joves i en la seva formació?

Escassa. I lamento haver-ho de dir. No voldria *den Brei verderben*, com diem en alemany, no voldria fer malbé el brou, aigualir la festa o ser la pessimista de la jornada. El doctor Ros ha dit que el català a les aules ja hi és, el que cal és treure'l al carrer. Em sap greu, haver de contradir el president de l'IEC, però passa que la llengua catalana avui no és present a les aules. La seva presència no és ni de bon tros com hauria de ser en un país normal. Al meu parer, el català entre els adolescents i els joves no arriba als mínims de supervivència. Si bé l'àrea metropolitana és diferent de la Catalunya interior, on la llengua catalana parlada és més present en la vida quotidiana, l'ús, la lectura i l'expressió en català avui dia es troben en una situació d'alerta màxima. La penetració de la llengua castellana, omnipresent, afecta tots els parlants. I no només en el vocabulari, que això seria el de menys, sinó en els girs i les expressions i el que és més greu, tenim la nostra sintaxi feta malbé. Sobre això, n'han parlat en anteriors col·loquis i n'han escrit a bastament especialistes, sobretot sociolingüistes com la Carme Junyent, que situen la submissió lingüística com a pas previ a la substitució, la qual acaba amb la mort de les llengües.

Crec que parlo amb coneixement de causa perquè en vint-i-quatre anys a l'ensenyament secundari he fet classe en quinze centres diferents. I tinc el costum d'escoltar els alumnes a les guàrdies de pati, a veure en què parlen. Als patis dels instituts es parla majoritàriament en castellà. A l'aula, el grau de desconeixement del català l'he constatat en els darrers cursos. Us en podria donar molts exemples, perquè a part del català, que l'he hagut d'impartir per afinitat, ensenyant l'ale-

many em dedico a fer estadístiques: un alumne de cada vint avui dia té dificultat per a entendre qüestions de llengua estrangera que pressuposen el coneixement de la llengua pròpia. Posem, per exemple, el cas de les hores: *dos quarts de sis*, en alemany és igual, *halb sechs*. Doncs bé, ja fa dos cursos que veig que un alumne de cada vint no entén l'expressió de *dos quarts*, en català! Més enllà de l'anècdota, el que vull il·lustrar és que els nostres alumnes, tot i que han fet la immersió lingüística a la primària i tots estem d'acord en el fet que ha estat un model d'èxit, en arribar a la secundària, l'ús del català baixa en picat. Si la immersió lingüística a l'escola va comportar un miratge de certa normalitat al llarg dels anys vuitanta, a partir dels noranta fins avui hi ha hagut una involució. La causa d'aquest retrocés es troba en la deixadesa del professorat que abandona el català perquè li resulta feixuc, o potser per una malentesa voluntat d'aproximar-se a la realitat dels adolescents (sembla que així els entenen millor), i es passa al castellà. I, per acabar-ho de reblar, la deixadesa de l'Administració, que fa la vista grossa en aquesta qüestió. No hi ha, almenys a la secundària, un seguiment real de l'ús del català als centres ni tampoc es potencia. I ara que em refereixo al professorat que fa servir el castellà i també puc dir que, vigilant exàmens de selectivitat, m'ha sorprès que, en els darrers anys, els alumnes demanin la versió castellana de les proves. Suposo que és la llengua en la qual fan la matèria i en la qual estudien els textos. Falten traduccions al català de textos de filosofia, de ben segur, fins i tot en la col·lecció de la Bernat Metge hi ha grans mancances. Suposo que la major part de professors de filosofia imparteix la matèria en castellà i lògicament els alumnes opten per fer l'examen en la llengua en què l'han estudiada.

Pel que fa a la meva segona ocupació, a les classes a la Universitat Autònoma veig que també estan bastant castellanitzades, en el mateix sentit; la llengua castellana hi és més present que no pas el català, almenys en el cas concret de la Facultat de Traducció. Si m'equivoco, la Bel Olid, que també hi fa classe, em pot corregir. A l'hora de triar grup, per exemple, els estudiants que opten per traduir al castellà són més nombrosos. És clar que hi veuen més futur professional. Però el preu és resignar-se a traduir a una llengua que no és la pròpia (perquè la traducció directa sempre és cap a la llengua materna) i això té el risc

de no arribar mai a ser prou competents, aconseguir el màxim nivell per competir amb graduats i professionals que surten d'altres universitats espanyoles, els quals sempre seran millors traduïnt al castellà. Una dada que demostra aquesta pèrdua de competitivitat és que fa anys que no entren catalans a la cabina espanyola d'interprets de la Comissió Europea, a Brusselles.

2. Quin paper haurien de tenir la llengua i la literatura catalanes en l'educació, la cultura i la societat del futur, i en un hipotètic nou estat?

Per començar, la llengua i la literatura catalanes, a l'ensenyament secundari, haurien d'anar juntes i passar a ser una assignatura obligatòria de quatre o cinc hores setmanals a l'ESO, com fan tots els països normals amb la llengua que els és pròpia. Al batxillerat, a més, ara a primer fan història de la literatura (a raó de dues hores i trenta minuts a la setmana!) quan, en realitat, els textos literaris han de passar a ser el centre de l'ensenyament de la llengua, sempre. D'aquesta manera, el castellà a l'ESO i al batxillerat aniria a la franja de les llengües estrangeres, cosa que les afavoriria d'allò més i crec que ajudaria a l'equilibri lingüístic. Ara tenim una supremacia de l'anglès en detriment de les altres, el francès, l'alemany i l'italià (que són, de moment, les presents al sistema actual i de les quals hi ha professorat en plantilla, titular d'aquestes especialitats i que normalment ha d'impartir altres assignatures).

D'altra banda, com ha demostrat aquest matí el professor Stegmann, les llengües no van per separat. Però s'ensenyen en compartiments tancats, sense cap interacció entre elles i els projectes plurilingües o plans integrals de llengües són escassos i poc transcendents, per molt que les autoritats educatives se n'omplin la boca. Ens agradi o no, ara hi ha una única llengua estrangera al sistema i és l'anglès. Hem de revertir aquest imperialisme lingüístic que no ens beneficia gens i el català, com a llengua pròpia real, hi pot ajudar. En un futur estat, si la llengua catalana passés a ser la llengua pública, tindria automàticament un altre estatus. Crec que a hores d'ara és l'única solució, la darrera oportunitat que tenim per a salvar la nostra llengua. Llaavors, i de passada, també se solucionarà el «drama» que suposa als

instituts l'intercanvi amb Alemanya, quan alumnes, famílies i totes les activitats han de passar a fer-se en castellà. Mai no hi ha hagut problemes en aquest sentit, però es perpetua la imatge que el català és la llengua de casa, la familiar o folklòrica, i que les coses serioses i importants cal fer-les en castellà. Això passa en la majoria d'intercanvis d'alumnes amb Alemanya a hores d'ara. I, paradoxalment, Alemanya és el país on més s'aprèn el català! Ja seria hora de ser agraïts amb la potència europea que més cultiva l'ensenyament de la nostra llengua i potenciar els intercanvis d'alumnes de secundària també en català.

Pel que fa als ensenyaments de traducció i interpretació, els estudiants són realistes i escullen traduir i interpretar al castellà, com deia abans, perquè creuen que així tindran més oportunitats laborals (els concursos de traductors jurats són convocats pels estats, els organismes europeus no convoquen places de traductors ni intèrprets al català ni compta per a oposicions a institucions internacionals). Els estudiants no van errats perquè la realitat és aquesta, el català no serveix de res en aquests àmbits. Això va en detriment de les seves competències: un traductor o un intèrpret es prepara per a treballar cap a la llengua pròpia, a la materna, per a fer traducció directa. Ser català suposa patir una doble vida, i, en aquest sentit, estan discriminats. Per tant, dono resposta a la pregunta que planteja el simposi: sí, l'ensenyament de la llengua i literatura catalanes és un afer d'estat, si volem que continuï al carrer i sobretot a les aules i es pugui ensenyar i aprendre en condicions. I si volem que sobrevisqui. Com ha dit aquest matí Manuel Llanas, president de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, aquest és un simposi que no s'hauria de produir, almenys en aquests termes, si, com a França, la llengua i literatura ja fossin l'eix vertebrador del sistema educatiu. Ara per ara encara no ho són.

MERCÈ RIUS
Universitat Autònoma de Barcelona

Abans de res, he de remarcar que no soc professora de llengua i/o literatura catalanes, ni filòloga. Em dedico a la filosofia, la qual cosa em situa en una posició desplaçada respecte al tema del Simposi. Per tant, em veuré empesa a formular respostes esbiaixades almenys a tres dels quatre interrogants oberts per encarrilar el debat. Tanmateix, voldria aclarir per endavant que aquest desplaçament no significa per a mi estranyesa. Ben altrament, adopto de bon grat la sorneguera definició de Fuster: «La filosofia és un gènere literari.» I la faig meva sense sornegueria; per això hi afegiré un matís: la filosofia és un gènere literari que aspira a la veritat. Hi aspira, però no l'assoleix, ja que es tracta de reflexionar sobre problemes irresolubles. Així doncs, l'aspiració a la veritat no nega la condició literària, ans al contrari. Més aviat acredita la filosofia com un gènere fantàstic elevat a la segona potència.

Amb aquest supòsit, abordaré la primera pregunta mitjançant una metàfora: «quina és la presència de la llengua i la literatura en la societat actual?» Doncs, a mi, la presència de la filosofia a la nostra societat em recorda una imatge inaugural de *La mort a Venècia*: aquella del vell cràpula, embriac, a qui «el dentat postís caigué de la barra i li quedà penjat sobre el llavi inferior». Vet aquí l'estampa, no de la pura decadència, sinó d'una decadència vergonyosa.

I no insinuo que la filosofia s'estigui morint de vella, en absolut. Es mor de por. L'està matant l'actitud poruga dels qui s'hi dediquen acomplexats per internet i les xarxes socials. Amb el desfici d'encaixar-hi, filòsofs i filòsofes ens avenim, uns més que d'altres, a representar tots els papers de l'auca. Així engrossim les files de la «cultura de l'entreteniment», i el discurs filosòfic esdevé una simple pàtina de distinció intel·lectual que només serveix, en el millor dels casos, per

dissimular l'ínfim nivell dels continguts mediàtics. Sens dubte, aquesta dinàmica obra en perjudici dels continguts pròpiament filosòfics, que són, tant sí com no, els heretats, és a dir, històrics. Ens poden fastiguar, ens poden enrabiar, ens hi podem barallar, els podem avorrir, però el que no podem fer és ignorar-los. La ignorància no ha dut mai a res de bo. I és del tot manifest per a mi que, a hores d'ara, ens trobem en aquest mal pas: no anem enlloc perquè ja no venim d'enlloc. A l'últim, filòsofes i filòsofs (com el premonitori doble d'Aschenbach) estem perdent el decòrum. Aquí i arreu, segons els indicis que també ens arriben d'altres països.

Segona pregunta: «quina importància hauria de tenir en la formació dels adolescents i els joves?» Doncs, francament, no sabria dir-ho. Només veig clares dues coses. Una d'elles, tot i que ja sembla exclosa de la formulació de la pregunta, potser no serà sobrer d'explicitar-la: no hi pot haver una «filosofia per a infants». A parer meu, aquest títol no té sentit. El pensament filosòfic és sofisticat, demana una maduresa que no és a l'abast de les criatures. Com no ho és la física quàntica, i espero que ningú no s'esveri en sentir-m'ho dir, perquè no equiparo la filosofia a la ciència, havent-la ja emparentada amb la literatura. Permeteu-me, doncs, una comparació més: tampoc no són a l'abast de les criatures les pel·lícules de directors com ara Dreyer o Pasolini.

L'altra cosa que veig clara és que no s'aprèn filosofia si la tasca docent es redueix a projectar imatges d'ordinador en una aula a les fosques i, com a tal, inhabilitada per prendre apunts; o en una d'il·luminada, com aquesta, però condicionada per badar amb la pantalla. La filosofia és una art de la paraula, o més ben dit, és escriptura. Consisteix a treballar una *determinada llengua* com a única via d'accés a la *universalitat del llenguatge*. Per tant, el discurs filosòfic no es compon fent una atenció exclusiva a les regles de la lògica, sinó també a les de la gramàtica; i amb bones dosis de retòrica. Dificilment hi podrà accedir un jovent que no s'ha format ni en llengua ni en literatura. En aquest respecte, em sembla un fenomen monstruós —goso titllar-ho així— el sostingut augment d'estudiants universitaris que es matriculen a Filosofia, mentre que han anat decaient, a frec de l'extinció, les titulacions de Filologia. Això no té ni cap ni peus, és una bogeria.

Em fa l'efecte que les branques del saber —ai, els arbres de Llull!— s'han esqueixat talment que la filosofia no hi té lloc. Ni el fundacional de privilegi (a l'antiga Grècia) ni el terminal d'*ancilla scientiae* (de corcoll rere les neurociències). Tampoc no hi ha lloc, encara menys, per a un discurs filosòfic la llibertat del qual estaria a sentir-se només obligat a respondre d'ell mateix. Comptat i debatut, l'ostracisme està minant la filosofia sense adjectius, o sia, la que es desenvolupa en qualsevol de les llengües que l'han hostatjada fins ara. Si qüestionem, en particular, la situació de la «filosofia catalana», llavors el qualificatiu de desesperada ja em semblaria optimista, atesa la inexistència del referent. Provaré de justificar el meu diagnòstic començant per l'experiència acadèmica.

A les classes de filosofia, tothom entén i parla —més malament que bé, val a dir-ho— la nostra llengua (em refereixo als qui formen part del sistema educatiu català). Tot i això, una immensa majoria d'alumnes «viu en castellà», i la resta no viu pas plenament en català —com reivindicava Brossa. Fins i tot aquells que tenen el català (dit en termes sociolingüístics) com a «primera llengua», o encara més, jo afirmaria que tots plegats —cadascú de nosaltres, evidentment amb diferències— estem com més va més abocats a pensar en castellà. I aquesta meva observació no té res a veure —desitjo evitar els malentesos— amb allò de la singular «visió del món» atribuïda a cada llengua. D'una tal creença, anys enrere, se'n deia romanticisme, si no alguna cosa pitjor. No, no alludeixo a res semblant a «l'esperit de la llengua» com a «esperit del poble» o «nacional». Ben al contrari. La tendència a pensar en castellà obeeix al fet que el nostre cervell memoritza (en la proporció adequada, imagino) les expressions que més abunden en el nostre entorn. I, als circuits neuronals pelats, tant els fa si aquestes abundoses expressions escauen o desentonen en virtut de criteris intrínsecs a les mateixes formes, és a dir, *criteris estètics*. A més, ultra la indiferència estètica, el desenvolupament dels audiovisuals està aviciant el nostre cervell a la juxtaposició d'imatges que no es fan mai nosa les unes a les altres. Ras i curt, no és que el nostre «esperit comunitari» (en la mesura que la llengua fa comunitat) hagi patit una mutació; sinó que hauríem d'estar més al cas de la *materialitat de les relacions gramaticals*, que no s'ha de confondre amb la funcionali-

tat cerebral. Damunt, el nostre processador mental de textos s'està empobrint a gran velocitat, un empobriment que va lligat, com és obvi, a la manca de lectura. I això em du a la tercera pregunta.

«Quin paper podria tenir en l'educació, la cultura i la societat catalanes del futur?» Doncs, de resultes del que he exposat, albiro un futur molt magre. Per tenir futur cal tenir un passat o, si més no, un present. No és el cas, o escapa a la meva percepció. La llengua catalana encara no ha consolidat cap registre filosòfic propi; i em sembla que n'és ben lluny. Si fem un cop d'ull al passat, tot serien elogis per a la col·lecció «Textos filosòfics», a editorial Laia primer i després a Edicions 62; una iniciativa que sortí justament del Departament de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona, a principis de la dècada dels vuitanta, i que va durar fins als primers anys del segle actual, sota la direcció del professor Pere Lluís Font. Malauradament, aquesta edició dels clàssics de totes les èpoques s'estroncà sense haver acomplert les previsions inicials concretades en una llista d'autors. I damunt, el Grup 62 no reedita els llibres exhaurits. Cert que, de tant en tant, hi ha iniciatives esparses d'altres editorials: obres de la tradició filosòfica que apareixen aquí i allà. Però resulten insuficients. A hores d'ara, tinc entès que la Universitat de Barcelona ha endegat un nou projecte editorial amb vocació de continuïtat. Tant de bo prosperi.

D'altra banda, les traduccions no han ajudat tant com caldria a «normalitzar» el català filosòfic. Per aconseguir-ho, es requeriria una estreta col·laboració entre els filòlegs i els pensadors que assagen noves formes d'escriptura. En comptes d'això, segons la meva experiència, molts dels traductors de textos filosòfics, professionals de diversos camps, tendeixen a ignorar olímpicament els precedents en la matèria, és a dir, les anteriors traduccions catalanes de l'autor o l'autora que cadascun es disposa a traduir de nou. I així, tots plegats restem sempre en el punt zero. Per descomptat, em guardaré ben prou de defensar que s'accepti acríticament allò que ja està fet pel fet d'estar-ho; però, si escau, convindria discrepar-ne amb plena consciència del perquè.

En canvi, mentre s'ignoren els precedents catalans, es manté la subordinació a les traduccions al castellà. Val a dir que no només la

mantenen els traductors (i no pas tots, és clar), sinó també —i això és més greu encara— els autors que pretenen produir filosofia catalana. Així com, durant segles, els pensadors que escrivien normalment en les llengües modernes encara publicaven la versió llatina de les seves obres en nom del rigor científic —és a dir, del saber universal i necessari—, així també una bona part dels qui es dediquen actualment a la reflexió filosòfica em desperten la sospita que tenen l'espanyol per una mena de llengua mare o matriu de cultura.

Per aquest camí —ho expressaré a l'engròs— és del tot impossible que es faci mai a casa nostra un Heidegger. El poso com a exemple pel gran treball de l'alemany que dugué a terme, sempre amb el benentès que ell no fou l'únic ni destacà per la brillantor literària. Des del meu punt de vista, Nietzsche tenia *més raó* que Heidegger. Però sovint els més grans només es deixen entendre, i amb prou feines, els uns als altres. He triat, doncs, Heidegger perquè el seu tractament del nexa entre l'activitat de pensar i la idiosincràsia de les llengües gaudeix d'una màxima nitidesa.

Última pregunta: «I en un hipotètic nou Estat?» Responc: no demano filosofia per al nou Estat, sinó un nou Estat, català, per a la filosofia catalana. Naturalment, aquest desideràtum el faig extensiu a la llengua i la literatura. No crec que la possessió d'un Estat sigui condició suficient per a la normal supervivència de la nostra llengua, això és, per a la conservació del català deslliurat del perill imminent d'anar a raure al calaix de les «llengües mortes» —i enterrades. Però ben segur que es tracta d'una condició necessària.

I acabo ara esbossant un gest que l'és, per mi, de justícia *intel·lectual*. Cito un autor maleït: «Qüestió de vida o de mort, de salvació o de pèrdua definitives era judicada llavors aquesta. Jo ho crec així mateix. I és justament per aquesta raó que em crec forçat a denunciar, en el renovellat bilingüisme [universitari], un signe de caducitat, que representa, si més no, un perill de mort, contra el qual hom pot encara lluitar, però davant el qual les il·lusions o les embusteries de la negligència cal que fatalment sucumbeixin.» Uns paràgrafs més endavant: «No. Res d'això no és cert. La més segura de les pàtries pot morir. La més sòlida i segura de les nacions pot morir. La més perfecta, la més gloriosa de les llengües, pot morir. Tot s'assecarà, tot sucumbirà,

quan l'esperit no li dongui assistència. *I, al fons del fons, l'esperit no significa res més que les obres.*» Bo, passat gairebé un segle, ho deixarem en «l'esperit no significa res més que les paraules». El fragment pertany (ho dic per si algú no l'ha reconegut) a Eugeni d'Ors, en *L'alerta de Castelló d'Empúries*, el discurs pronunciat l'any 1923 a uns Jocs Florals.